

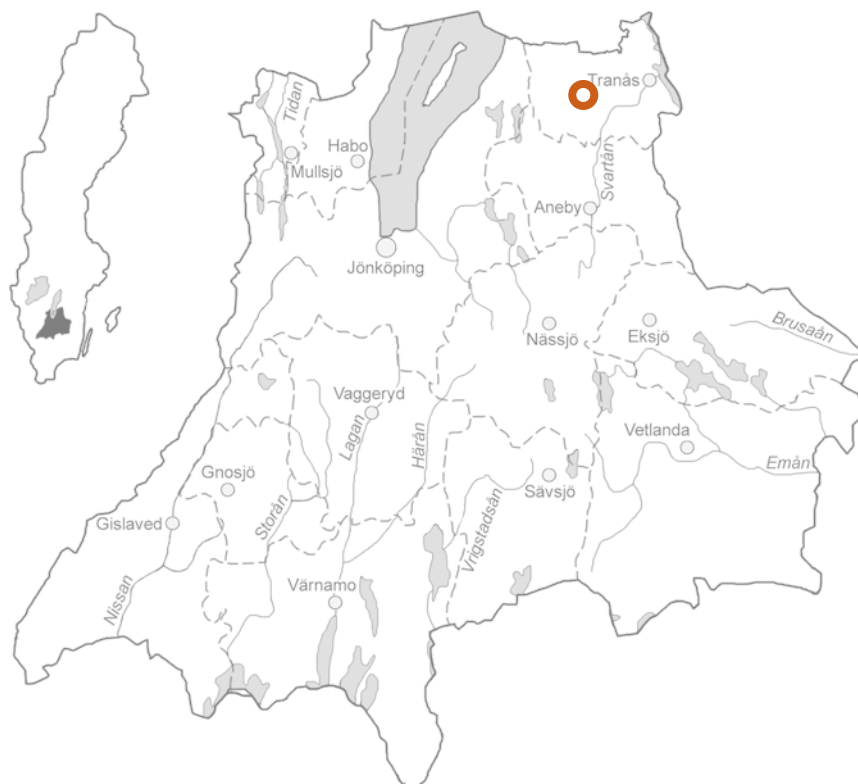
Lövladan i Tärenäs

Antikvarisk medverkan i samband med
restaurering och takomläggning,
Linderås socken i Tranås kommun, Jönköpings län

Lövladan i Tärenäs

Antikvarisk medverkan i samband med
restaurering och takbyte,
Linderås socken i Tranås kommun, Jönköpings län

Jönköpings läns museums dnr: 77/17

Länsstyrelsens dnr: 434-4913-2017

Rapport och foto: Anders Franzén

Grafisk mall: Anna Stålhammar

Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping

Tel: 036-30 18 00

E-post: info@jkpglm.se

www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:

© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2020

Innehåll

Inledning.....	5
Syfte.....	5
Historik.....	5
Lövlador, hölador och ängslador.....	5
Lövladan i Tärenäs.....	8
Beskrivning inför åtgärder.....	10
Vidtagna åtgärder.....	12
Sammanfattning.....	14
Administrativa uppgifter.....	14
Referenser.....	15
Arkiv.....	15
Kartmaterial.....	15
Tryckta källor och litteratur.....	15

Utdrag ur digitala fastighetskartan.

Lövladan i Tärenäs inför restaureringen.

Inledning

Länsstyrelsen i Jönköpings län, Tranås kommun och Jordbruksverkets Landsbygdsprogram har lämnat ekonomiskt bidrag till restaurering och omläggning av taket på Lövladan i Tärenäs. Vid sidan om detta stöd har hembygdsföreningen lagt ner ett stort ideellt arbete och engagemang i projektet. Bidragsbeslutet stadgar att arbetena skall följas av antikvarisk medverkan. Hembygdsföreningen har valt att anlita Jönköpings läns museum för antikvarisk medverkan. Handläggare har varit antikvarie Anders Franzén, som även sammanställt föreliggande rapport.

Arbetena genomfördes under 2018–20. Denna rapport sammanfattar vad som framkom vid arbetena.

Syfte

Syftet med arbetena var att reparera skador i timmerstommen samt att ersätta det befintliga taket av ved med ett nytt av samma typ.

Syftet med antikvarisk medverkan var att dokumentera de genomförda åtgärderna i allmänhet, men även att i samråd med hembygdsföreningen och entreprenören försöka göra en trovärdig rekonstruktion av hur takbeläggningen varit konstruerad i äldre tid.

Historik

Lövlador, hölador och ängslador

Lövladan är en tämligen anonym byggnadskategori och generellt finns inte mycket forskning kring denna. Lövlador användes, som namnet anger, främst att lagra lövfoder i. Lövfoder var ett komplement till höet och bör inte bara betraktas som ett nödfoder. Man kan tänka sig att det fanns lador av den nu aktuella typen som växelvis eller samtidigt användes som hölador. Uppdelningen mellan lövlador och hölador för hö är därför sannolikt lite vacklande. Båda dessa kan betraktas som underkategorier till det vidare begreppet ängslador.

FAKTA

Antikvarisk medverkan

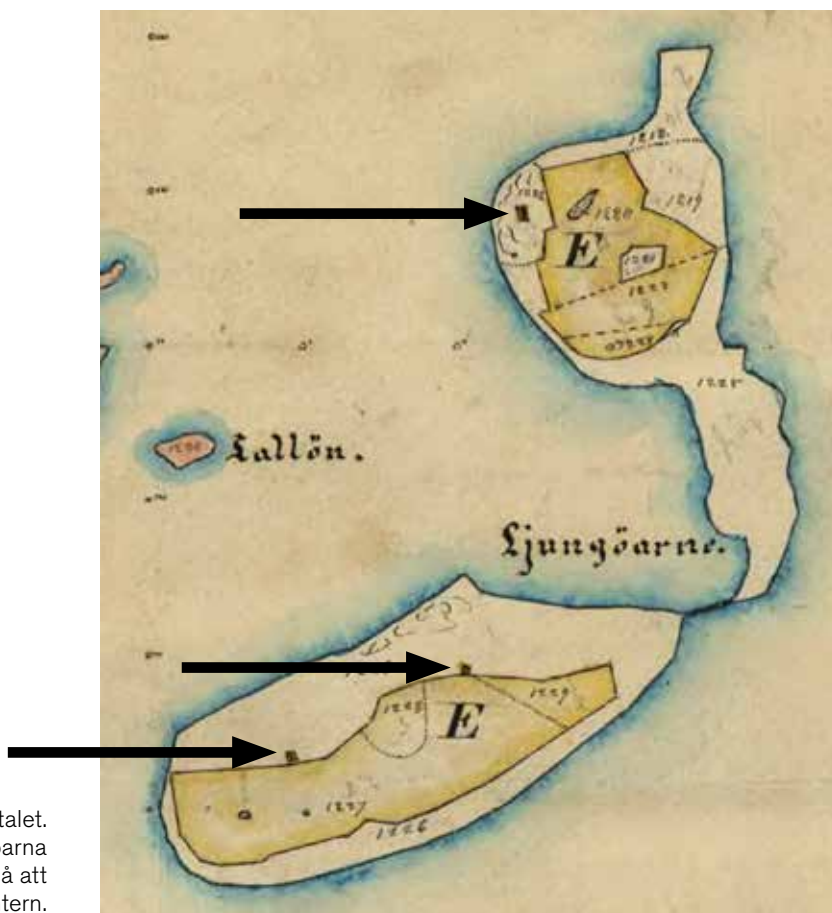
Antikvarisk medverkan innebär att en antikvarie deltar i en byggprocess. Denna medverkan kan omfatta rådgivning, deltagande i byggmöten och besiktningar, lämnande av detaljanvisningar, dokumentation och rapportering av byggnadshistoriska iakttagelser. Det är vanligen myndigheter som i sin tillståndsgivning beslutar att byggnadsarbeten skall följas av antikvarisk medverkan.

På denna arealavmätning från Salshults gård i Stenbergas socken (Vetlanda kommun) är en "ängelada" för ovanlighets skull markerad uppe till höger.

Ängsladan användes traditionellt i första hand för lagring av hö och syftet var att tillfälligt magasinera höet där i samband med slåttarn. Sommarhalvåret var en hektisk period och man vann på detta sätt tid genom att skjuta upp transporten av höet hem till gården. Denna transport ägde i stället rum under vinterhalvåret då man både hade mer tid och de tillfrusna vägarna, snön med skare eller isarna på sjöarna gav bättre förutsättningar för dessa körslor. Ängsladorna var därför ofta placerade på avlägsna ängar eller på öar. Lövladorna hade ungefär samma funktion som höladorna.

Agrarsamhällets olika byggnadskategorier har utforskats på senare år med utgångspunkt i de handlingar som upprättades i samband med laga skifte. I detta sammanhang har en stor mängd synehandlingar och lantmäterikartor genomgåts. Resultaten visar att ängslador i regel inte omnämns i skifteshandlingarnas skriftliga källmaterial. De hade inte som andra byggnader ett betydande ekonomiskt värde och ofta var det inte aktuellt att flytta dessa i samband med att ägo gränserna ändrades. Ängsladan tillhörde i första hand en viss äng och om ängen fick en ny ägare hade den tidigare ägaren troligen inte något intresse att flytta den till sina nya ägor. Ängsladan var, så att säga, ett tillbehör till respektive äng (Franzén 2008).

Hästerums by genomgick laga skifte på 1890-talet. Byn ligger i Nässjö socken och kommun. På öarna i Hästsjön uppfördes ängslador invid ängarna så att höet kunde transporteras hem på isen under vintern.

I början av 2010-talet genomförde Jönköpings läns museum en inventering av ängslador i länets östra delar på uppdrag av länsstyrelsen. Inventeringen visade bland annat att det finns en hel del bevarade ängslador i dessa delar av länet. Dessa är av två typer. En äldre typ består av en rundtimrad stomme med korsknutar och en ingång vid den ena gaveln. Takkonstruktionen har ofta utgjorts av en mångåskonstruktion som troligen varit avsedd för ett tak av halm. Lövladan i Tärenäs är ett gott exempel på just denna typ av ängslada.

Traditionellt timrad ängslada i byn Näs i Ingatorps socken, Eksjö kommun.

Det förekommer även en yngre typ av ängslada som består av en regelstomme med brädväggar, ofta utan locklister. Dessa lador har inte sällan körportar på båda långsidorna, så att man skulle kunna köra genom ladan med en hövagn. Ofta är portarna förskjutna så att de är placerade helt nära gavelväggen. Taken har ursprungligen ofta bestått av stickor, men i efterhand försetts med någon sorts plåt. Denna typ av lador tycks ha introducerats i början av eller en bit in på 1900-talet.

Ovan: Interiören i en ängslada av regelverk.
Till vänster: Ängslada i regelverk med sekundärt plåttak. Båda lador är belägna i Rommen i Malmbäcks socken, Nässjö kommun.

De två sista siffrorna i året "1846" som är inristade i ladan i Tärenäs.

Generellt är det svårt att datera ängslador. Att med hjälp av dendrokronologi/årsringsdatering fastställa timrets fällningsår är möjligt, men kostbart och har sällan gjorts. Den vanligaste dateringsgrunden finns i de inristningar som ibland påträffas. Inristningarna behöver inte bevisa en ängsladas tillkomstår, men året bör ändå påvisa att ängsladan fanns vid märkningstillfället. Ladan i Tärenäs är i detta sammanhang intressant eftersom det på den inre gavelväggen står inristat 1846. Detta skulle kunna datera ladan. I så fall är det en imponerande hög ålder på en lada som tillhörde en byggnadskategori som präglas av att man inte lade ner stor energi på att välja högkvalitativt timmer och som fått utstå väder och vind med långa reparationsintervaller. På lador av regelverk förekommer årtalsinristningar från 1920- och 1930-talen (Franzén 2013).

Lövladan i Tärenäs

Lövladan i Tärenäs ägs och förvaltas av Adelöv-Linderås hembygdsförening och den står på föreningens friluftsmuseum, som är beläget invid sjön Noen. Ladan skall ha flyttats till platsen 1975.

Enligt uppgift skall ladan tidigare ha stått i byn Sjöarp. Sjöarps by är belägen söder om sjön Frucken nordost om Tärenäs. Under 1600-talets första hälft bestod byn av ett skattehemman och ett frälsehemman. På 1790-talet storskiftades byn och på tillhörande lantmäterikarta är samtliga byggnader i byns centrala delar utritade,

Byn Sjöeryds karta från laga skifte på 1850-talet. Övan ses hela byns område och de två ängar (grönmarkerade områden) i nordväst som finns som ett utsnitt till höger. Dessa två ängar var försedda med flera lador och det kan vara så att den nu aktuella ladan motsvarar en av dessa lad-markeringar i kartan.

vilket är lite ovanligt för kartor tillkomna före 1800. På kartan finns emellertid inte några lador utritade på ängarna. Detta antyder inte att det saknats lador, eftersom den tidens kartmanér knappast skulle ha markerat byggnader av denna anspråkslösa typ.

När Sjöarps by genomgick laga skifte 1850–53 upprättades en karta över byns ägor, som även visar ängar med byggnadsmarkeringar. Dessa markeringar i form av små kvadrater motsvarar säkerligen ängslador, som kan vara avsedda för hö eller lövfoder. Inägorna med bybebyggelsen är belägen i byns östra delar och i de mer perifera delarna i norr och väster finns 4–5 sammanhängande ängsområden. Det nordligaste, invid sjön Barön, visar två lador på själva ängen och en strax intill. Något söder därom finns en äng med tre lador markerade, se illustration sid 8. I mitten av byterritoriet ligger en äng som helt saknar ladmarkeringar. Detta kommer sig troligen av att den låg så nära byns bebyggelse att man transporterade hem höet redan i samband med slåttern.

Längst i söder finns ett sammanhängande ängsområde. Detta har ett delområde i bybebyggelsens närhet, som saknar ladmarkeringar, och ett bortre som omfattar hela fem lador på ängen och en i dess närhet. Sammanfattningsvis visar denna karta att ängslador, sannolikt även lövlador, endast låg på och invid de mest avlägsna ängsområdena. Om dateringen 1846 av den nu aktuella lövladan stämmer, kan det vara så att den är markerad på denna laga skifteskarta. Enligt uppgift (Tranås tidning 1975-06-02) skall lövladan stått mellan sjöarna i Sjöarp och i så fall bör den stått på någon av de två nordligare ängarna, som beskrivs ovan.

Laga skiftets skrivna handlingar omfattar en byggnadsbeskrivning som användes för att bedöma vilka gårdar och byggnader som skulle flytta ut från den tät bebyggda bykärnan. I denna omnämns bykärnans byggnader, men inget sägs om några ängslador.

Lövladan i Tärenäs stod 2012 i en omgivning av sly, vilken på senare år blivit upprepansad och väl hävdad.

Lövladan i Tärenäs inför restaureringen.

Beskrivning inför åtgärder

Ladan är uppförd i en våning och rymmer endast ett rum. Stommen utgörs av glest timrat rundtimmer med enkelt utformade korsknutar. Dymplingarna mellan timmerstockarna är synliga eftersom stockarna ligger med en liten distans mellan varandra. Knutarna är upplade på stora stenar. För övrigt saknas en grund eller sockel.

På den norra gaveln finns en ingångsöppning utan dörr. Syllstocken utgör en tröskel där. På motstående gavel finns ett urtag i timmerväggen som en fönsteröppning, vilken motsvarar två stockvarv. På insidan av denna vägg mot söder finns året 1846 inristat.

Takkonstruktionen består av sju längsgående åsar på varje takfall. Den nedersta åsen på varje takfall ligger utanför långsidesväggarna. I vanliga fall ligger det en ryggås överst vid taketsnock, men i detta fall ligger det två åsar på samma nivå på de två takfallen. Taket är belagt med kluvna vedträn av asp som staplats på taket. Under de

Taket var förfallet, hade hål och var kraftigt mossbevuxet.

delar av vedtaket som är belägna direkt över timmerkonstruktionen ligger takpapp för att skydda denna. Inför arbetena var vedtaksbeläggningen i mycket dålig kondition.

Ovan: Det rötangripna taket på lövladan innan åtgärderna påbörjades.

Ovan till vänster: Flera syllar på lövladan var rötangripna inför arbetena.

Ovan: Här syns lite av det tidigare takets konstruktion med vedträn av asp.

Till vänster: Takets vindskena och underslag vid gaveln.

Denna lilla uthusbyggnad i byn Näs i Ingatorps socken (Eksjö kommun) dokumenterades av Nordiska museet 1917. Det tycks ha ett tak som påminner om det i Tärenäs. Taket finns också beskrivet i text och i en ritning. Nordiska museet.

Vidtagna åtgärder

Arbetena inleddes med att rötskadade delar i stommen ersattes med nytt virke i enlighet med traditionella metoder. Syllarna mot söder, väster och öster byttes således ut mot nytt rundtimmer. Vidare fick alla åsar i takkonstruktionen bytas ut mot nya åsar av rundvirke.

Den skadade takbeläggningen revs varsamt så att man skulle kunna iaktta hur den var konstruerad. Vedtaget var visserligen tillkommet så sent som 1975, men man bedömde att det lagts med en ambition att lägga det på ett liknande sätt som det tidigare taket. I samband med arbetena hade byggmästare Per Zackrisson gjort förberedande arkivstudier av tak av denna typ. Bland annat undersöktes dokumentation och frågelistor på Nordiska museet.

Ovan: Läggning av vedträna av asp pågår. Urtag görs där de ligger mot en ås.

Till höger: Lövladan med nya åsar, men utan takbeläggning.

De nya vedträna som lades som takbeläggning var av kluven asp i ca 1,1 meters längder. Varje aspstock hade kluvsits i ca fyra delar. Inför läggningen lades björknäver över timmerväggarna för att skydda dessa från vatten som antas kunna tränga igenom taket. Att taket skulle bli fullständigt tätt var inget man förutsatte.

Ovan: Det nylagda taket. Lägg särskilt märke till vedträna och de flata stenarna pånocken.
Till vänster: Takets vindskiva och underslag efter takomläggningen.

Man började att lägga vedträna längst ner på varje takfall och lät nästföljande skift låsa det underliggande. För att vedträna inte skulle glida ner från taket gjorde man urtag i deras undersida så att de skulle låsas vid den ås som deras övre del vilade på. Den översta raden av vedträn låstes fast genom att de dymlades i den översta åsen. Slutresultatet blev i princip ett tak med tredubbel täckning.

När man nått upp tillnocken staplades vedträn nästan horisontellt på de två krönande åsarna. Dessa vedträn var ca 90 cm långa. För att hålla dessa på plats lades dessutom flata stenar överst. Denna konstruktion utgick i hög grad från en beskrivning av ett vedtak som dokumenterades 1917 i byn Näs i Ingatorps socken av Nordiska museet. För att åstadkomma en viss avrinning lades de krönande vedträna inte fullständigt i våg, utan med en liten lutning.

Taket måste förses med vindskivor och dessa gjordes enkla och breda, som de tidigare varit. För att åstadkomma en ålderdomlig konstruktion utan användning av spik dymlades vindskivorna fast i åsarna.

Ovan: Taket sett från insidan.
Till vänster: Taketsnock och de dymlade vindskivorna.

Lövladan i Tärenäs efter restaureringen.

Sammanfattning

Adelöv-Linderås hembygdsförening förvaltar en lövlada som är försedd med en ålderdomlig och i dag mycket ovanlig takbeläggning av vedträn. Den befintliga beläggningen var uttjänt och ersattes med en ny snarlik. Vid arbetena ägnades stor omsorg att undersöka hur takkonstruktionen kunnat se ut i äldre tid och att efterlikna denna konstruktion.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr: 434-4913-2017
 Jönköpings läns museums dnr: 77/2017
 Byggherre: Adelöv-Linderås hembygdsförening
 Projektledare: Teknik-Tradition Per Zackrisson
 Utförare: Egen regi med ideella krafter
 Antikvarisk medverkan: Anders Franzén
 Rapportansvarig: Anders Franzén
 Rapportgranskning: Mikael Nordström
 Län: Jönköpings län
 Kommun: Tranås kommun
 Socken: Linderås socken
 Fastighetsbeteckning: Tärenäs 3:18
 Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Arkiv

Nordiska museet

Gårdsarkivet: Näs by, dokumentation 1917.

Jönköpings läns museum (JLM)

Handlingar rörande Linderås socken.

Kartmaterial

Lantmäteriet. ArkivSök (<https://etjanster.lantmateriet.se>):

Lantmäterimyndigheterna (LMA): Linderås socken, Sjöarp. Akt 06-lin-66. Laga skifte 1850–53.

Lantmäterimyndigheterna (LMA): Nässjö socken, Hästerum. Akt 06-näj-101. Laga skifte 1892–94.

Lantmäterimyndigheterna (LMA): Stenbergas socken, Salshult. Akt 06-ste-5. Arealavmätning 1775–76.

Tryckta källor och litteratur

Franzén, Anders (1998). *Näs by - beskrivning och åtgärdsprogram för bebyggelsen i Näs by. Inventering och antikvarisk projektering. Ingatorps socken i Eksjö kommun, Jönköpings län.* Jönköpings läns museum, byggnadsvårdsrapport 1998:23.

Franzén, Anders (2008). *Skiftenas skede – laga skiftets handlingar som källmaterial för byggnadshistoriska studier med exempel från Småland 1828–1927.* Diss. Göteborg, Göteborgs universitet, 2008.

Franzén, Anders (2014). *Ängsladan i landskapet: inventering av ängslador med särskild tyngdpunkt i Eksjö, Nässjö och Vetlanda kommuner, Jönköpings län.* Jönköping: Jönköpings läns museum.

Adelöv-Linderås hembygdsförening förvaltar en lövlada som är försedd med en ålderdomlig och i dag mycket ovanlig takbeläggning av vedträn. Den befintliga beläggningen var uttjänt och ersattes med en ny snarlik. Vid arbetena ägnades stor omsorg att undersöka hur takkonstruktionen kunnat se ut i äldre tid och att efterlikna denna konstruktion.

Föreliggande rapport sammanfattar vad som framkom vid arbetena.

